

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצלה"ה - פרשת ויצא תשע"ז -

ושבתי בשלום

וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹקִים (כ"ח כ"א)
הנה אמרינן בסוף מסכת ברכות (ס"ד א') אמר רבי אבין הלוי, הנפטר מחברו אל יאמר לו 'לך בשלום' אלא 'לך לשלום', שהרי יתרו שאמר לו למשה 'לך לשלום' עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום 'לך בשלום' הלך ונתלה. אבל בנפטר מן המת אמרינן איפכא, דאל יאמר לו 'לך לשלום' אלא 'לך בשלום', כמו שנאמר 'ואתה תבוא אל אבותיך בשלום'.

ולפי זה תיקשי אמאי אמר יעקב אבינו 'ושבתי בשלום' ולא 'ושבתי לשלום' כמו שאומרים לאדם חי.

ויש ליישב, דהנה בפרשת יתרו איתא 'אם את הדבר הזה תעשה וצנך אלקים וצנך עמך וגם כל העם הזה על מקומו בלא בשלום' (שמות י"ח כ"ג), וכתב בחתם סופר (א"ה, לא מצאתי, ועיין כעין זה בחתם סופר עה"ת פרשת יתרו שיצא לאור ע"י הרב י"נ שטרן) דהכוונה 'בשלום' היינו דהכל יתנהג על פי התורה, דזהו ענין שרי אלפים ושרי מאות שיתנהגו על פי התורה.

והיינו דלאדם חי אמרינן 'לשלום' שיהא מוסיף והולך לקראת השלום, והיינו שיעלה ממדריגה למדריגה בדרך התורה, אבל למת אמרינן 'בשלום' והיינו בהשלום שהיה, דמת אינו עולה ממדריגה למדריגה, אלא כל העליה על פי העבר שהיה במתן תורה. והלכך זהו מה שאמר יתרו, שעל ידי עצתו הכל יבוא על פי התורה.

ולפי זה יש ליישב קושיין, דהרי רש"י פירש 'ושבתי בשלום', היינו שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן, והיינו שיעקב אבינו התפלל שיהא על פי דרך התורה. [שוב העירו שכך הקשה בשו"ת פני מבין או"ח סי' ס"ט].

מעשר כספים

וְכָל אֲשֶׁר יִתֵּן לִי עֶשֶׂר אֲעֻשְׂנוּ לָךְ (כ"ח כ"ב)
הנה איתא בקרא שיעקב אבינו נתן מעשר כספים. וכתבו בהדר זקנים (מבעלי התוספות) שאיתא במדרש דיעקב אבינו תקן להם לתת מעשר מממון. וכך קיימא לן בשולחן ערוך (יו"ד סי' רמ"ט סעי' א') דמדה בינונית שיתן אחד מעשרה מכספו לצדקה.

הנה עובדא הוה במאפיה שנשארו להם הרבה חלות קודם שבת, ואמר בעל המאפיה שיהיו לעניים ויחלקום לפני שבת, ויוריד זאת מכסף מעשר.

והעירו ששומת החלות סמוך לשבת זולה יותר, ואם כן יוכל רק לחשוב כפי השומא דאז, והיינו כפי שמזיק החלות באותה שעה היה משלם.

אמנם הא חזינן גוונא דאע"פ דלמעשה כבר אינו שוה ממון, מכל מקום אמרינן דשומתו לא ירדה. דהנה דיינינן בגמרא בבא קמא (י"ז ב') בזרק כלי מראש הגג ובא אחר ושבחו במקל, האם האחרון חייב וכתב רמב"ן (מלחמות בבא קמא סוף פרק ב') דאע"פ דאין הכלי נחשב שבור על ידי הראשון שזרקו, [ולא אזלינן בתר מעיקרא], ונמצא שהשני שבר כלי שלם, מכל מקום ודאי השני יהא פטור מפאת חסרון שומא, דהרי בשעה שזרק הראשון את הכלי, שוב אין לכלי זה שויות דמים, שהרי עומד הוא להישבר, וכלי העומד להישבר אין לו שויות ממונית. ולפיכך השני פטור ששבר כלי שאין לו שומא.

אך דעת שאר קמאי דאין כאן חסרון שומא. וצריך לומר דסברי דבעצם יש שומא להכלי ושווה ממון, והא דזרקו הוה ליה רק סיבה מן הצד. [ועיין בחזון איש בבא קמא סי' י"א ס"ק י"ג].

אך לכאורה אינו דומה לנידון דידן, דהרי הכא הא באמת שומתו ירדה. וכעין זה יש לדון לענין לתת לעני אתרוג סמוך לסוכות שאז מחירו זול כמה יכול להוריד מכסף מעשרות.
[בנתערב אשם בבהמות חולין, שמקדשה לאשם בכל מקום שהיא, תיקשי הא בעינן כסף שקלים. וצריך לומר דמכל מקום זה שומתה, אע"פ דאם היה אחר מזיק היה משלם פחות. וצריך תלמוד].

וישם אותה מצבה

וַיִּשָּׁכֶם יַעֲקֹב בְּבֹקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מֵרֶאשִׁיתוֹ וַיִּשָּׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיַּצֵּק שָׁמָּן עַל רֹאשָׁהּ (כ"ח י"ח)
הנה איתא בקרא דיעקב אבינו עשה מהאבן שישן עליו מצבה. והקשה בפירוש הטור על התורה, היאך עשהו מצבה, הא אמרינן בגמרא בפרק בתרא דזבחים (קט"ז ב') דאין עושים מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט:
ויש לדון ליישב בכמה אנפי:

א. במה שאני
בטור (שם) תירץ דדוקא מזבח אסור אבל במה שרי. והקשה במנחת חינוך (מצוה מ' בקומץ המנחה) דבגמרא זבחים (שם) ומנחות (כ"ב א') מבואר דגם בבמה אמרינן דאין לעשותו מדבר שנשתמש בו הדיוט, אלא עושין אותו דוקא בחדתי, והיינו עצים חדשים שלא נשתמשו בהם לעולם.

ב. אבנים מהעקידה
במנחת חינוך (שם) כתב ליישב קושיית הטור, דהנה מבואר בילקוט (בראשית רמז קי"ט, והובא גם בתשובות חתם סופר או"ח סי' מ') דהאבנים שלקח יעקב אבינו היו מהמזבח שנעקד עליו יצחק, והם מהאבנים שהקריב עליהם אדם הראשון, ואם כן היו האבנים הללו קודש, כי אדם הראשון היה יכול להקדישן שהיו שלו, ומכיון שהאבנים היו כבר קדושים, הרי בדבר שבקדושה לא מצינו שאם נשתמש בו הדיוט שיהיה אסור לגבוה.

וכעין זה יש לדון בהא דמצינו כעין הנ"ל לענין ספר תורה, דהנה אמרינן בשולחן ערוך (סי' קמ"ז סעי' א') דאסור לעשות מעיל לספר תורה מדברים ישנים שכבר נעשו בהם שימוש לצורך הדיוט. וילפינן לה מהא דאמרינן בגמרא זבחים (קט"ז ב') מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט, אף עצים שלא נשתמש בהן הדיוט, חזינן דגם בשימוש למזבח כגון בעצים למזבח, אין לעשותו מדבר שנשתמש בו הדיוט. [עיי' ביאור הגר"א שם].

אמנם להאמור, מעיל של ספר תורה שהורידוהו מהספר תורה והשתמשו בו להדיוט, יכולים להמשיך להשתמש בו לספר תורה. וכמו לענין האבנים, דאע"פ דנשתמש בו שימוש הדיוט, מכל מקום מכיון דמקודם היו כבר קדושים למזבח, אם כן עדיין הם מותרים למזבח.

והנה כתב במגן אברהם (שם סק"ה) דהעולם נוהגים לעשות מעיל לספר תורה אפילו מישינים, וטעמא דדוקא כמות שהן אסור להשתמש בהן אבל אם שינה צורתן ועשה מהן כלי אחר שרי, דהרי הכיור נעשה ממראות הצובאות, ורק מזבח שאני, דאסרינן ביה אף אם נשתנו צורתן, ולענין זה לא ילפינן ממזבח. [וכן כתב ד"ש לומר דבית המקדש שאני].

ולפי זה יש לעיין בנשתנה מה שהיה מקודם אי מהני מה שנשתמשו בו לקודש מקודם, דהא חזינן דכתב במגן אברהם דלקולא שרינן בנשתנה, ואם כן יש לדון האם לחומרא נמי חיישינן, ונימא דכיון

דנשתנה, אם כן מעכשיו אסור להשתמש בו לספר תורה אע"פ דמקודם היה לספר תורה. וצריך עיון.

[תו אייתי במגן אברהם, דהט"ז סי' רפ"ב ס"ק י"ג] כתב דתשמיש דתשמיש שרי, אך אייתי דמתשובות מהרי"ל (סי' קכ"א) משמע לא כך, דהרי כתב דאף פרוכת אסור לעשות מדברים ישנים, והרי פרוכת שלנו זה תשמיש דתשמיש. (כמבואר בשולחן ערוך סי' קנ"ד סעי' ו').

ולענין תיק טלית כתב המשנה ברורה (סי' קמ"ז ס"ק י"ג) דשרי, דזה רק תשמיש מצוה. אך לפי זה בתיק לתפילין דהוה תשמיש דקדושה יהא אסור].

ג. נבלעו האבנים זה בזה

בחידושי חתם סופר (תורת משה) כתב ליישב קושיית הטור, דהכא בשעה שעשאוה מצבה כבר נשתנה דהרי נבלעו האבנים זה בזה.

וצריך עיון דהא גם לאחר השינוי השתמש בהאבנים, דהרי המשך לישן על האבנים.

ואולי נימא דכיון דהשתמש בהם בתוך השינה, לא חשיבא שימוש דהרי הוה שלא מדעת, אלא השימוש רק ההליכה לישון, והלכך מהני השינוי. אבל הוא חידושא רבתי.

ומעתה לענין התירוץ דהמנחת חינוך משום דהיה קדוש מקודם, בזה יש לעיין דהא נבלעו זה בזה. וקא נגעא בספיקא דידן דלעיל האם מהני מה שהיה קדוש מקודם כשבאמצע השתנה.

מעלין בקודש ואין מורידין

וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמִּקְדָּשׁ וַיִּשֶׂם מֵרָאשֵׁיתוֹ וַיִּשְׁכַּב בְּמִקְדָּשׁ הָהוּא (כ"ח י"א). וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מֵרָאשֵׁיתוֹ (כ"ח י"ח)

איתא בקרא בתחילה 'ויקח מאבני המקדש', ואחר כך כתיב 'ויקח את האבן', ופירש רש"י דבתחילה היו כמה אבנים כדכתיב 'ויקח מאבני המקדש', והתחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת, כדכתיב אחר כך בלשון יחיד 'ויקח את האבן'.

והקשה באליה רבה (סי' מ"ב סק"א) בשם זקנו, הרי לאחר שנתאחדו לאבן אחת אכתי תהא קנאה בין חלק האבן שבצד שאין עליה ראשו ובין חלק האבן שיש עליה ראשו.

ומצאנו כמה דרכים היאך ליישב קושיית האליה רבה, ונפקא מינה מדבריהם אם להוכיח מהכא לענין דינא דמעלין בקודש:

א. אין בזה קפידא

באליה רבה תירץ דמכיון דנעשו אבן אחת אם כן באותה אבן אין קפידא באיזה חלק ממנה יניח עליו ראשו.

והוכיח מהכא לענין הא דמעלין בקודש ואין מורידין, דבתחילה אחת לא אמרינן מעלין בקודש. והיינו בכגון שנפסקה הרצועה בתפילין דראש, לא בתוך ההיקף של הראש, אלא אחר הקשר, ורוצה להקטין הרצועה דמסביב הראש על ידי שמעלה הקשר יותר למעלה, ובכך יהא מספיק לשיעור דהרצועה, נמצא דבחלק דהרצועה דבתחילה היה בה הקשר, עתה תלוי למטה וירד מקדושתה, אמנם עכ"פ כל הרצועה הוה חתיכה אחת.

ומצאנו דפליגי בזה מגן אברהם ושאר אחרונים, דלדעת מגן אברהם שרי וכהנ"ל, אמנם במשנה ברורה (שם סק"ג) מביא דיש אוסרים, דאף באותה חתיכה איכא קצת הורדת קדושה, דמוריד האי חלק דהרצועה מקדושתה, ואמרינן מעלין בקודש ואין מורידין.

ב. נבלעו ביחד

כתב בשערי תשובה (שם סק"ב) דאינו ראיא כל כך לדינא דמעלין בקודש, דיש לבאר הא דהאבנים, דכיון דהאבנים נתאחדו על ידי מעשה נסים, שמא לא היו בדרך דביקות זה בזה, אלא נעשה גוש אחד בלול מכולם, וכל אבן ואבן נבללה בין האבנים. [והוסיף דבלאו הכי אין ראיא מדברי אגדה ואסמכתא בעלמא קאמר].

ג. מעלה חיצונית או מעלה עצמית

יש שביארו באופן אחר, דאיכא חילוק אם דיינינן מצד מעלת הדבר בהא שמשמש לדבר אחר, או אם דיינינן מצד מעלה עצמית.

דבגוונא דהאבנים, אין מעלה עצמית בהאבן אלא איכא מעלה מצד הא דמשמש ליעקב אבינו, ובהא אמרינן דאי הוה חתיכה אחת חשיב

דכולה משמשת, אבל בגוונא דרצועת התפילין, דיינינן מצד מעלה עצמית דרצועה דאית ביה הקשר, ובהא לא אמרינן רק דהרצועה משמשת הקשר אלא דהרצועה מקודשת יותר, ובהא יש לומר דגם במחליף באותה חתיכה איכא קפידא, דהרי מוריד הקדושה דהאי חלק מהרצועה, ואמרינן דינא דמעלין בקודש ואין מורידין.

ד. קנאה ומעלין בקודש

היה נראה לבאר דאינו דומה כלל, דאיכא חילוק בין רגש קנאה לדינא דמעלין בקודש, דבגוונא דרש"י באבנים, דיינינן משום קנאה, דבכהאי גוונא איכא רגש של קנאה, ובהא אמרינן דבנעשה אבן אחת ליכא קנאה, משא"כ בגוונא דרצועת תפילין, דיינינן משום דינא דמעלין בקודש ואין מורידין, ויסוד האי נידון הוה בכבוד הדבר, ובהא סברי דאמרינן הכי אף בחתיכה אחת.

אך חזינן דרבותינו האליה רבה והשערי תשובה לא תירצו כן, ועל כרחך סברי דהאי רגש של קנאה מתלי תלי וקאי בדין מעלין בקודש ואין מורידין.

מעלין בקודש במזוזות

הנה יש לעיין עוד בהאי דינא דמעלין בקודש ואין מורידין לענין מזוזות, והיינו בגוונא דמזוזה שהיתה קבועה במקום החייבת מן התורה, והשתא רוצה להניחה במקום החייב מדרבנן, כגון מזוזה שהסיר מהבית ורוצה לקבועה על בית תבן ועצים דחיובם במזוזה היא רק דרבנן.

וכתב בספר מזוזות מלכים (הלכה למשה אות קפ"ו) דאין לקבועה, מפאת דינא דמעלין בקודש ואין מורידין.

ויש לעיין בהאי דינא בכמה אנפי:

א. לדעת השאגת אריה

הנה היה מקום לדון דלא כהנ"ל אלא מותר לקבועה, דהרי כתב בשאגת אריה (סי' כ"ב) דתדיר דרבנן ואינו תדיר דאורייתא מקדמינן דהרבנן, דממה נפשך, לענין דהרבנן הרי דהרבנן הוי תדיר, ולענין דאורייתא דהרבנן הוה ליה כרשות ונמצא דלא הקדים קיום מצוה להדאורייתא.

אם כן יש לומר הוא הדין לענין אין מורידין, דיכול להקדים דהרבנן, דלענין המצוה דאורייתא דהרבנן אינו מצוה כלל.

אך צריך עיון אם נקטינן כהשאגת אריה לכל מילי, דהא הגרע"א (גליון או"ח סי' ז') נסתפק בזה, ואיירי הגרע"א בגוונא דחייב לברך אשר יצר וברכת המזון, האם נימא דברכת המזון קדים משום דהוה דאורייתא, או דילמא אשר יצר קדים משום דהוה תדיר. [ועיין בדברי מלכיאל (ח"א סימן ט"ו) דכתב דהוה פלוגתא קמאי].

תו, דאף אי ניעביד כשאגת אריה, היינו משום דלדידיה אין להקדים דהאורייתא ואם כן חיישינן להא, אבל מנא לן להקל לענין איסור דאין מורידין.

ב. ממקום שחייב מדאורייתא למקום ספק

יש לעיין לענין ליטול מזוזה ממקום המחוייב בודאי מדאורייתא, למקום המחוייב מספק, האם לדעת מזוזות מלכים גם בזה אסרינן. ולכאורה כן הוא בפשוטו.

אלא אם כן נימא דממה נפשך אין כאן הורדה בקדושה, דהרי אם באמת חייב במזוזה, אם כן אין הורדה, דשני המקומות חייבים מדאורייתא, ואם באמת פטור במזוזה, אם כן לא עשה כלום והרי הוא כמונח בקופסא.

אבל צריך לזה ראיא, דהרי יש לומר דמכל מקום חייב מספק.

ג. התערבו המזוזות

יש לעיין בהוריד מזוזות מכל הבית ולא ציין מנין הוריד כל אחד והתערבו כולם, ויש מקום שחייב רק מספק, אם כן היאך יקבע מזוזה במקום שחייב רק מספק, הרי שמא מקודם היה במקום שחייב בתורת ודאי ונמצא מורידו מקדושתו. [להצד הנ"ל דאם מניח במקום שחייב רק מספק הוה הורדה בקדושה].

ולכאורה יש להקל מפאת ספק ספיקא, דספק דילמא המקום שחייב מספק באמת חייב ואם כן אין הורדה, ותו דילמא כל מזוזה באה למקומה שהיה מקודם.

אך יש לומר דלא הוה ספק ספיקא ואסור להניח בהמקום שחייב רק מספק, דהרוב קאמר דהמזוזה שבאה למקום הספק פרשה מהרוב שהיו במקומות וודאים.

אך בזה יש להעיר שיניח תחילה במקומות הוודאים וזה שרי ממה נפשך, ואחר כך ישאר רק אחד ובוה לא שייך כל דפריש מרובא פריש, וכדינא דשנים אחרונים דאסרינן ולא אמרינן בהם כל דפריש.

אך כמדומה שראיתי בשם החזון איש דיש לומר דשני אחרונים הוא חומרא מדרבנן, ואם כן לא נימא הכי לקולא.

לעלות או לא להוריד

הנה הבאנו לעיל לדינא דמעלין בקדש ואין מורידין. ויש לחקור מהו היכא דנהי דלא העלה אך גם לא הוריד. מי אמרינן דבעינן לעלות, או דילמא בעינן רק שלא יוריד.

א. מעיל לספר תורה אחר

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' קנ"ד סעי' ט') דדעת הרשב"א דאין לקחת מעיל מספר תורה אחד לספר תורה אחר. ויש חולקים.

וביאר במשנה ברורה (שם סי' ק"ל-ט"ז) דפלוגתתם אם בעינן מעלין או סגי באין מורידין.

[וכתב הרמ"א דהמנהג להקל משום לב בית דין מתנה. אך תמה בביאור הלכה דהרי אמרינן בשולחן ערוך (שם) דבנתן לבית הכנסת דעתו על כל ספרי תורה בבית הכנסת, ופלוגתתם רק בספר תורה שיש לו בביתו, והרי בספר תורה שבביתו לא שייך לב בית דין מתנה. וכתב דאולי איירי שרצה לכתחילה ליתן הספר תורה לציבור. ונשאר בצריך עיון].

ב. לוקח בית הכנסת חדשה

וכן אשכחן בשולחן ערוך (סי' קנ"ג סעי' ד') פלוגתא במוכר דבר שבקדושה, האם צריך לקנות בהדמים דבר מעולה יותר, או דילמא שרי אף בשוין. כגון שמכרו בית הכנסת ישנה ורוצה בדמיה ליקח חדשה וכן כיוצא בו. וביאר במשנה ברורה (שם סי' ק"ל-י"א) דסברת פלוגתתם כהנ"ל אם צריך להעלות או דילמא העיקר שאינו מוריד.

[ויש להעיר, דלכאורה מצאנו סתירה בדברי המשנה ברורה בהני ב' הלכות הנ"ל, דהרי בביאור הלכה בסימן קנ"ג (סעי' ד') אייתי דהפרי מגדים כתב דהיה ראוי להקל, מדכתב המחבר להאי יש מתירין בסופו והוא מילתא דרבנן, רק הביא בשם המאירי דרוב הגאונים סברי דצריך להחמיר, אך במשנה ברורה בסימן קנ"ד (סי' מ"א) כתב בפשיטות דדעת רוב הפוסקים להחמיר דשינוי מקדושה לקדושה שווה לה אסור, אלא דהרמ"א הקיל משום לב בית דין מתנה].

ג. קושיית מחנה חיים

הקשה בתשובות מחנה חיים (ח"א סי' א') דלכאורה מצאנו סתירה בשולחן ערוך בחקירה הנ"ל האם בעינן לעלות או רק שלא להוריד.

דהנה אמרינן בגמרא מגילה (כ"ו ב') אמר רבא האי תיבותא דאירפט [היינו ארון הקודש שנתקלקל] מותר לעשות ממנה תיבה קטנה מן הראשונה, אבל למעבדה בימה אסור, שהרי מורידה מקדושתה, דהרי בארון הספר תורה מונח תמיד, משא"כ בבימה נותנין עליה הספר תורה רק לפעמים. [כך ביאר במשנה ברורה סי' קנ"ד סי' כ"ז].

וכתב בשולחן ערוך (סי' קנ"ד סעי' ו') דמותר לעשות מתיבה גדולה תיבה קטנה, [ולא הזכיר דהיינו דוקא בנתקלקל והוא בלשון הגמרא אירפט], משמע דיכול להשתמש בהתיבה לספר תורה אחר, דאע"פ דאינו עולה בקדושה מכל מקום סגי דאינו יורד, אך לאידך גיסא לענין מעיל ספר תורה (שם סעי' ט') הבאנו לעיל באות א' דבשולחן ערוך מביא דעת הרשב"א דאסור להשתמש במעיל מספר תורה אחד לספר תורה אחר, חזינן דלא סגי דאינו מורידו אלא צריך להעלותו.

ויש ליישב ב'י אופנים, או דאיירי לעשותו תיבה קטנה לאותו ספר תורה, נמצא דאינו משנה כלום בהקדושה, אלא סלקא דעתך דאסירא לעשות מתיבה גדולה תיבה קטנה, וקא משמע לן דשרי, או דילמא איירי בהקדישו התיבה לבית הכנסת ובוה הא גם הרשב"א מודה להיתירא כיון דדעתו על כל הספרי תורה. [והא דאמרינן בגמרא דאיירי באירפט, יש לומר דבהוה נקט דבלא זה למה יעשה קטנה. וצריך תלמוד].

[ובמחנה חיים תירץ דבאמת איירי בשולחן ערוך נמי באירפט, ומכיון דנתקלקל מותר לעשות ממנו תיבה קטנה כיון דעכ"פ אינו מורידו, והרשב"א דאסר גם באינו מורידו מכיון דאינו מעלהו, היינו רק בחזי לתשמיש הראשון, ואתי אף להחולקים על הט"ז דלקמן וסברי דאין

מורידין אף בלא חזי, דמכל מקום בשווין יודו].

ד. חזי למילתיה

הנה כתב בט"ז (סי' קנ"ד סקי"ז) דלולי דמסתפינא אמינא מילתא חדתא, דהא דאמרינן בהנך מילי דאסור לעשות מקדושה גדולה קדושה קלה, היינו דוקא כל זמן שראויה לקדושה גדולה, אבל אם אינה ראויה לזה רק לקלה, טפי עדיף שיעשו בה לכל הפחות קדושה קלה ממה שתהיה פנויה ותגנו.

והקשה בפרי מגדים (שם משב"ז סי' ז') דהא אמרינן בגמרא מגילה (שם) דתיבה דאירפט לא עבדינן מיניה בימה, אלא דוקא תיבה קטנה, ומשמע דאפילו שאינו ראוי כלל לתיבה קטנה אפילו הכי אסור לעשות ממנו בימה.

וכתב במחנה חיים (שם) ליישב דכוונת הגמרא רק דכיון דיכול לעשות תיבה קטנה הלכך לא יעשה בימה, וזו סברא מכיון דיכול לעשות בשוין, אבל אין הכי נמי באינו יכול לעשות תיבה קטנה ודאי דמותר לעשות בימה.

ודעת הפרי מגדים דמשמעות הגמרא דהא דאסרינן לעשות בימה, אינו מפאת דיכול לעשות תיבה קטנה, אלא אפילו בגוונא דאינו יכול לעשות תיבה קטנה, כגון שאין לו שום ספר תורה שיכול להיכנס לתיבה הקטנה, נמי אסרינן לעשות בימה. [וצריך עוד לעיין בדברי הראשונים והפוסקים].

עד קידושין גזלן

וְיִהְיֶה בְּעֵרֶב וַיִּקַּח אֶת לֵאָה בָּתוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֵא אֶלְיָהּ (כ"ט כ"ג) איתא בקרא דיעקב קידש את לאה. ונביא עובדא בדינא דעדי קידושין:

הנה שמעתי עובדא שאדם ניגש למסדר קידושין ואמר לו שאחד מהעדים גזלן, והמסדר קידושין לא שם לב לדבריו דהרי אין להאמינו, ואחר כך כיבדו אותו אדם באחד מהשבע ברכות, ואמר לו המסדר קידושין שלא יברך דהוה ליה ברכה לבטלה, דלדידיה אין קידושין. [כך סיפר הג"ר א"ש שליט"א].

ויש לדון בהאי עובדא בכמה אנפי:

א. מהו לענין עניית אמן

הנה נלענ"ד דאם נימא דלא יברך, אם כן גם לא יאמר אמן על שאר הברכות, דהרי אין לענות אמן על ברכה לבטלה.

וכי תימא דהא מבואר בביאור הלכה (סי' רט"ו סעי' ד') דאם הוא סובר דאין מברכין איזה ברכה, אמנם שומע הברכה מאחד שנוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים, אע"פ שמן הדין אינו מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא, מכל מקום אין איסור אם עונה עליה.

אמנם לא דמי לנידון דידן, דדוקא התם הא איכא דעה דמברכין הברכה, משא"כ בדידן הרי לפי ידיעתו לא הוה קידושין ובאמת אין לברך כלל.

ב. יודע בעצמו שפסול

הנה יש לדון דגם לדבריו העד אינו פסול, ותליא בהא דיש לדון שגם כשהעד הוא גזלן, מכל מקום אם לא נודע פסולו כשר לעדות. דהנה בתשובות חוות יאיר (השטות דף רנ"ה) דן במי שראה מאורע ויודע בנפשו שהוא פסול לעדות, אבל בית דין אינם יודעים מפסולו, האם רשאי להעיד עלה.

וכתב בתומים (באורים סי' כ"ח סקי"ג, תומים סי' פ"ז סי' כ"ז) דתליא איזה פסול עדות, דאם הוה פסול קרוב, לא יעיד כיון דהתם הוה פסול מגזירת מלך ולא מפאת חשש משקר, אבל היכא דהנידון דהוה פסול נוגע או רשע, בזה אמרינן דכיון דפסולו רק מחשש משקר ואיהו הא יודע דאינו משקר שפיר יעיד. וכך כתב חתם סופר בתשובות (י"ד סי' י"א) בפשיטות.

[ובנתיבות המשפט (שם) כתב דחלוק נוגע מרשע, דנוגע פסולו נמי משום בעל דבר ודמי לקרוב והלכך לא יעיד, אבל רשע שפיר יעיד].

אמנם מצאנו חולקים על הנ"ל, דבישועות ישראל (סי' כ"ח) ובחידושי הרי"ם (שם) כתבו דביודעים שהם פסולים אסורים להעיד בכל גווני, גם בפסול רשע, דזולת החשש משקר איכא גם פסול הגוף. ואייתי בחידושי הרי"ם ראייה מהא דאמרינן בגמרא שבועות (ל' ב')

לענין עד היודע בחבירו שהוא גזלן, שלא יצטרף להעיד עמו, שנאמר 'מדבר שקר תרחק', חזינן דביודע בחבירו לא יעיד, ואם כן הכי נמי ביודע בעצמו. [והיה אפשר לומר דאיירי התם שאינו יודע אם חבירו אומר אמת כגון שלא ראהו שם, אבל דוחק להעמידו דוקא בכהאי גוונא]. ואמנם בחוות יאיר גופיה כתב דאין ראיה מהאי סוגיא, דדילמא איירי בעדי קדושין או בעדי שטר מקח, דאם חד פסול לא יחולו הקידושין והשטר. אך צריך עיון אם כן אמאי אמרינן עלה 'מדבר שקר תרחק', תיפוק ליה דהקידושין והשטר לא חיילי. [ועיין בתוספות בגיטין (ד' א' ד"ה מודה) דכתבו שאע"פ שהדבר אמת אין לעשותו אלא בעדות כשר, ותיקשי על התומים ונתה"מ, ויש לומר דיאמרו דהתם לכתחילה יש לן ליקח עדים כשרים על השטר, ומשום הכי פסלו חכמים במזוייף מתוכו, וגוויי דתומים ונתה"מ כשאי אפשר בענין אחר, ודוחק].

ג. תשובה בלבו

תו מצאנו דלא כהתומים וחתם סופר, דהנה כתב בקצות החושן (סי' כ"ח סק"י) דבאמת היודע בעצמו שהוא פסול, נפסל לעדות, רק בזה מהני תשובה בלבו לחזור מרשעותו.

וביאור דבריו, דמי שיוודע בעצמו שעבר עבירה ונפסל לעדות אבל בית דין אינם יודעים מפסולו, אע"פ שלא עשה תשובה שמהני לדין, כגון הא דמבואר בגמרא סנהדרין (כ"ה ב') דכדי לעשות תשובה על משחק בקוביא בעינן שישברו את פיספסיהם [היינו במשחק בעצים שבורים שצריך לשבור אותם], ומכל מקום אם הוא יודע שעשה תשובה מהני ושרי ליה להעיד, דכל הא דבעינן תשובה מעולה היינו רק על מנת שאנן נדע שעשה תשובה, אבל לדידה הוי שפיר תשובה אלא שאין מאמינים לו, ובכהאי גוונא דכל הנידון לדידה רשאי להעיד.

[וכן חזינן בחזון איש (ח"מ סי' י" סק"י) לענין הקושיא בלא נשבע בנקיטת חפץ דחוזרים ומשביעין, והרי יש ממה נפשך, וכתב ליישב לא מפאת דאין יודעין מפסולו, ואמנם כד אתינן להכי, הרי מוכחא כן מהא דאמרינן מינו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא. ועיין מה שהארכנו בזה בפרשת ויחי תשע"ה].

ד. הודאה לאחר

הנה אמרינן בגמרא כתובות (ריש נערה שנתפתתה מ"ד א' ותוס' שם ד"ה איכא בינייהו) דאם פעם אחד הודה שהעדים העידו שקר, לא יוכל פעם שני להביאם לטובתו, מכיון שכבר הודה שהם פסולים. וכך הוכיח מהתם בשער משפט (סי' צ"ב סק"ח).

ולפי זה תיקשי על התומים והחתם סופר, דהרי איירי שהודה שלא

אתה חוננתנו בספק תפילה

הנה אמרינן (שולחן ערוך סי' ק"ז סע' א' ומשנה ברורה שם סק"ב) דמי שמשופק אם התפלל שמונה עשרה, חוזר ומתפלל, ומתנה שאם כבר התפלל שיהא תפילת נדבה.

ויש לעיין מהו במסופק אם התפלל מעריב במוצאי שבת, וחוזר ומתפלל בתנאי, האם יאמר אתה חוננתנו.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, דלחד גיסא יש לדון דיאמר מספק, דהרי דילמא האי תפילה הוה תפילה הראשונה.

אמנם לאידך גיסא יש לומר דלא יאמר, דהרי דילמא הוה תפילה השניה, והרי אם כבר התפלל לא יאמר עכשיו אתה חוננתנו, ואע"פ שאז שכח לומר אתה חוננתנו דהרי אינו זוכר אם התפלל בכלל ואם כן ודאי לא אמר אתה חוננתנו, אך מכל מקום הרי אם כבר התפלל מעריב וחוזר ומתפלל בנדבה, לא יאמר אתה חוננתנו בהנדבה אף שלא אמר במעריב.

ב. לא לומר מספק

אלא נימא דיאמר אתה חוננתנו מספק דדילמא הוה תפילתו הראשונה. אך הא מטיין משמיה דהחזון איש דבאכל בבין השמשות של ראש חודש, מספק אינו אומר יעלה ויבא. ואם כן לכאורה הכי נמי בנידון דידן מספק לא יאמר אתה חוננתנו. [דהרי אינו מעכב].

שוב שמעתי דהאי שמועה מהחזון איש היה כך, דבישיבה בפתח תקוה נסתפקו באכילה בבין השמשות בראש חודש אם אומרים יעלה ויבא,

בבית דין, [אלא על ידי כתיבת שטר שנית], חזינן דאע"פ דלא נודע פסולם בבית דין אפילו הכי נפסלו בהודאתו.

והיה אפשר לומר דשאני בהודאה, דהאחר חשיבא כרואהו ונמצא דנודע פסולם, ודברי התומים והחתם סופר איירי רק הוא לגבי עצמו. אבל העירוני, דהמעין בחתם סופר רואה לא כך, דהרי עובדא דהתם היתה שלא רצה לבוא להעיד בבית דין מכיון דטען שהשני גזלן, וקאמר החתם סופר דאינו כן וחייב להעיד כל שלא נתקבלה עדות בבית דין שהעד השני גזלן, [והך דשבויות (שם) מוקי לה כשאומר שנתקבלה עדות]. חזינן דסבירא ליה דגם לגבי השני לא נפסל אלא בבית דין. והשתא אכתי תיקשי מסוגיין דכתובות.

ה. שמא עשה תשובה

הנה יש לדון במי שאומר שהשוחט פסול לשחוט, האם אסור לאכול משחיטתו, דנימא שויה אנפשיה חתיכא דאיסורא.

וכתב בש"ך (יו"ד סי' א' ס"ק מ"א) דאין כאן שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא, דהרי דילמא עשה תשובה. ואם כן שוב בנידון דידן יכול לברך, דהרי דילמא העד עשה תשובה.

אך חזינן דדעת הרבה פוסקים דלא מבטלינן השויה אנפשיה מכח שמא עשה תשובה, דהנה דעת הפרי חדש (שם ס"ק מ"ב) דאסור לעד לאכול משחיטתו גם מכאן ולהבא. וכן בפרי מגדים (שם ש"ד ס"ק מ"א) כתב דהמתירים התירו רק באופן שחזר מהשויה אנפשיה. ובביאור הגר"א (שם ס"ק מ"ג) כתב על דברי מהר"ק שחיישנן שעשה תשובה, דאין נראין דבריו, אלא פסק הכי מטעמא אחרינא.

ו. נפקא מינה מהנ"ל לענין הולד

הנה נפקא מינה בעובדא הנ"ל, דאם האשה הזאת שנתקדשה נאנסה, ונולד לה בת, דלדידן הוה ממזרת, אך לדברי האומר שהעד גזלן אם כן האשה פנויה, ואם כן הבת כשירה, ואם האומר הנ"ל הוא ממזר, יהא לו אסירא לקחתה.

אבל אם יאנסנה, כפינן ליה לקחתה, דשויה אנפשיה חתיכא דאיסורא אין בכחו להפקיע מצוות, וכמו שיש מתרצים אמאי במוציא שם רע לוקחה, הא לדבריו אסירא ליה כאשר הוא כהן.

והנה נמצא מכל זה שהוא צריך לנקוט שהעד פסול, וראוי שלא יברך. וכן הורה הגאון בעל חוט שני שליט"א.

עניני שבת

וגאון אחד זצ"ל קאמר דבין השמשות דסוף ראש חודש אוקמיה אחזקת ראש חודש ויאמרו, ובין השמשות דתחילת ראש חודש אוקמיה אחזקתו דאינו ראש חודש ולא יאמרו.

ועל זה קאמר החזון איש דלא כך ולא כך, דאין בזה חזקה. ובאמת דדבר זה מבואר באורך בתשובות בית שלמה (או"ח סי' ק"ב) דבין השמשות אין לו חזקה. [ועיין בסוגיא דהוריות ד' א' ובתוספות הרא"ש שם ד"ה סומכוס]. וזה סיפר הגאון דרך אמונה שליט"א. ושאלוהו אם החזון איש אמר אם לומר יעלה ויבוא או לא, והשיב דזה לא אמר.

ג. יאמר מספק

נראה דבאמת יאמר אתה חוננתנו מספק, דהנה בחולה שיש בה סכנה שאוכל ביום הכיפורים שחל בשבת, נחלקו הפוסקים אם אומר רצה ויעלה ויבוא, וכתב במשנה ברורה (סי' תרי"ח ס"ק כ"ט) דיכול לומר שניהם, רק אם שכח לומר יעלה ויבוא לא יאמר 'אשר נתן' דמספק אין לברך ברכה בפני עצמו. חזינן דמספק יכול לומר הזכרה.

ואע"פ דאינו ראייה לאתה חוננתנו, דהרי אתה חוננתנו קיל טפי מיעלה ויבוא, דנהי דיעלה ויבוא יאמר בתפילה שניה, אבל אתה חוננתנו לא יאמר בתפילה שניה, ואף אם התחיל בפשוט פוסק.

מכל מקום הכא דמסופק אם ראשונה או שניה, יש לומר דיאמר אתה חוננתנו, דבאמת כתב הטי"ז (סי' ק"ח ס"ק י"ב) דהאומר אתה חוננתנו בתפילתו השניה אינו הפסק, דהוה זמן הבדלה, וקל וחומר מהך דחולה ביום הכיפורים. [א"י"ה, דהתם להדעה שלא מזכירים, אינו שייך ליום זה כלל].

ברכת מזל טוב

גליון השבוע לזכות ולהצלחת

החתן החשוב אליהו אליעזר בן טובה נ"י עב"ג הכלה המהוללה חיה מינדל בת לאה שתחי' לרגל בואם בברית האירוסין בשעתו"מ

יה"ר מלפני אבינו שבשמים שיעלה הזיווג יפה, ויזכו ההורים לראות דורות ישרים מבורכים מתוך רוב נחת, בריאות איתנה, שמחה וסייעתא דשמיא מרובה.

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשון של רביו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו ז"ל היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רביו זצ"ל בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

נא לתרום להדפסת הגליון סוקולוב 17 דירה 7 ב"ב, טל' 035703949 עד 7.30מ ער 9.00 בערב L5703949@gmail.com